

ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 3-4 КЛАСІВ ЗНЗ З МОВАМИ НАВЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

О. Н. Хорошковська,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України*

У статті розглядається проблема використання текстів різних жанрів і стилів як центральної дидактичної одиниці під час конструювання підручників для шкіл І концентра з національними мовами навчання. Доводиться, що текстоцентричний підхід і текст як комунікативна цілісність дає можливість розвивати усі види мовної діяльності: слухання – говоріння, читання і письмо, а також продемонструвати функціонування мовних одиниць в усній та письмовій формі.

Ключові слова: *текст, підручник, національні меншини, текстоцентричний підхід, мовна діяльність.*

Постановка проблеми. Розбудова нового суспільства потребує формування людини творчої, конкурентоздатної, комунікативно толерантної, яка вмє критично мислити й застосовувати одержані знання й уміння у життєво необхідних ситуаціях та знаходити конструктивні рішення. Це знайшло своє відображення в нових стандартах мовної освіти, де основною метою навчання визначено формування не просто умінь і навичок, а компетентностей – предметних і ключових. Такими є комунікативна та соціокультурна компетентності. Відповідне спрямування дістав і зміст навчання української мови у шкільних програмах для 1-4 класах, зокрема для шкіл з національними мовами навчання, в яких зазначено, що основною метою навчання української мови як державної у цих школах є формування комунікативної компетентності учнів (в межах вимог програми).

У лінгводидактичній літературі підручник з мови розглядається як знакова (матеріальна) система, що відображає замовлення суспільства, рівень розвитку педагогічних і психологічних знань, що інтерпретуються методикою навчання, а також: а) як система, що моделює реальний навчально-виховний процес, забезпечує управління ним; б) як система реалізації методів і прийомів навчання; в) як знаряддя співпраці вчителя й учнів, з допомогою якого здійснюється безпосереднє управління учінням як складною діяльністю, що забезпечує пізнавальну й комунікативну діяльність [1].

Соціальні вимоги сьогодення, нові орієнтири мовної освіти, визначені у державному стандарті та програмі, зумовили пошуки нових підходів до

реалізації змісту навчання у підручниках з української мови як державної у школах I ступеня з національними мовами викладання. Підручники сьогодні, – за визначенням О. Савченко та А. Хуторського, – повинні мати виразні ознаки певної педагогічної технології [6; 10]. На думку І. Лернера та М. Скаткіна, підручник має представляти стратегічну (загальну) і методичну модель певного навчального процесу, пропонувати не лише зміст, але й методи та прийоми навчання.

Сьогодні в підручниках має бути реалізована особистісно орієнтована модель навчання, яка, як стверджують дослідники, повинна реалізуватися в підручниках через полілог і діалог, що, на нашу думку, якнайкраще відповідає комунікативній спрямованості навчання української мови у школах з національними мовами викладання.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Аналіз літератури, що стосується текстоцентричного підходу і його реалізації в підручниках, свідчить про його актуальність. Цій проблемі присвячені дослідження, що проводились в Україні (І. Гудзик, Н. Бондаренко, О. Петрук, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.) та зарубіжжі (М. Іванова, Н. Горбачова, Т. Калініна та ін.). Автори зокрема зосереджують увагу на значенні тексту для розвитку комунікативної діяльності (Г. Золотова), дають характеристику тексту як основи для розвитку комунікативних умінь, завдяки його інформативності, структурно-змістовій єдності, цілісності, зв'язності і таке інше (І. Гальперін, Г. Золотова, Т. Ладиженська, Н. Ніколіна).

Українські дослідники, зважаючи на значення тексту як комунікативної єдності, використовують текстовий матеріал у підручниках з української мови для основної і старшої школи, причому, як зазначає Н. Бондаренко, «модель вивчення мови на основі тексту дає можливість комплексно розвивати вміння і навички учнів у всіх видах мовленнєвої діяльності, а також здійснювати функціональний підхід до подання й засвоєння мовної теорії» [2].

І. Гудзик, досліджуючи проблему доступності змісту текстів у початковій школі, звертає увагу на проблему інформаційної насиченості тексту, щільності його інформації. «У тексті, – зазначає дослідниця, – мають бути не тільки речення, що несуть основне повідомлення (базисні речення), але й ті, які вводять, доповнюють, пояснюють основні відомості.» Спеціальні дослідження, зазначає вона, свідчать, що зрозумілим є той текст, у якому базисних речень у 4-5 разів менше, ніж додаткових [4]. Разом з тим проблема текстоцентричного підходу і його реалізація у підручниках для початкових класів шкіл з національними мовами навчання досліджена недостатньо.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Основною ціллю статті є висвітлення текстоцентричного підходу до побудови підручника з української мови, показати значення такого підходу і його роль у розв'язанні проблеми особистісно-орієнтованого й комунікативно спрямованого навчання.

Основна частина. Зазначені вище підходи до побудови підручників з урахуванням ознак нових педагогічних технологій стали орієнтиром для роз-

робки змісту та технології підручників з української мови для 3-4 класів шкіл з мовами навчання національних меншин України.

Традиційно підручники з мови, як і інші, структуруються за розділами, визначеними в програмі, які в свою чергу діляться на параграфи. Зміст кожного становлять правила і завдання та вправи до них, спрямовані на формування мовних умінь і навичок, зрідка, – мовленнєвих. Вправи, найчастіше складені з окремих слів, словосполучень, речень.

Оскільки за новими вимогами програми на уроках української мови повинні формуватися усі види мовленнєвої діяльності, традиційний зміст і структурування навчального матеріалу не могло забезпечити ці вимоги. Тому, враховуючи нові завдання і нові функції підручників, в лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України та діаспори Інституту педагогіки НАПН України було розроблено дидактичні й лінгводидактичні вимоги до текстового матеріалу: зокрема доступність, цікавість, інформаційність, ідейно-художня цінність і, звичайно, текст мав представляти той мовний матеріал, який вивчається, відображати функціонування мовних одиниць, мати діалоговий характер. У процесі відбору текстів ми дійшли висновку, що мовний матеріал може бути представлено текстами як художнього, так і науково-популярного стилів, що залежить від особливостей мовного матеріалу і поставлених навчальних завдань. Щоб забезпечити діалоговий виклад навчального матеріалу, в підручники було введено героїв – професора Лінгвіста, який розповідав (монолог), вів бесіду (діалог), пояснював мовний матеріал: дівчинку-україночку, яка добре знає українську мову, а також національних героїв (Незнайка в підручниках для шкіл з російською мовою навчання, Томаша – з польською, Гугуце – з молдовською тощо). Крім того, у підручник було введено електронного хлопчика Кіберика, який презентував таблиці. Ці герої «спілкуються» або з професором Лінгвістом, або з україночкою, а також одне з одним, тобто звертаються з проханням пояснити чи уточнити те чи інше мовне явище, що забезпечує діалоговий виклад навчального матеріалу.

У нових підручниках мовні знання презентуються не у вигляді низки правил, що відображають мовні чи орфографічні закономірності, а на основі науково-популярних текстів лінгвістичного характеру, поданих у формі розповіді-бесіди професора Лінгвіста з учнями чи учнем, який цікавиться мовним матеріалом, ставить запитання й одержує відповіді. Наприклад:

Учні знову запросили до себе професора Лінгвіста й попросили розповісти про щось цікаве.

– Добре. Розповім, – погодився він. – Наша мова, так само, як і життя, дуже цікава. Чи не помічали ви, що все в природі й у нашому житті має протилежну пару? Протилежними є день і ніч, зима і літо, хлопчик і дівчинка. А також верх і низ, далеко і близько, холодне і гаряче, солодке і кисле. І все це названо словами, які теж мають протилежне значення. В українській мові такі слова називаються антонімами, а в молдовській – antonime.

Таким чином, текстовий матеріал науково-популярного стилю виконує інформаційну й науково-пізнавальну функції, а зорієнтованість на діалог забезпечує комунікативну й мотиваційну функції підручника.

Використання художніх текстів дає змогу провести спостереження за функціонуванням мовних одиниць, а також знову таки забезпечити розвиток аудіативних умінь та умінь говорити. Так, для спостереження за роллю синонімів, учням було запропоновано вірш Олега Григор'єва.

Дощик крапав, моросив,
припускав, ішов, косив,
як з відра лив, шумував,
барабанив, трави м'яв!

Дощ холодний, zalивний,
невтихаючий, грибний,
а ще і громовистий,
веселковий, променистий.

Дощ в природі не один –
для людей і для рослин.

Методичний апарат, який супроводжував такі тексти, спрямовував учнів на усвідомлення ролі синонімів у змалюванні літнього й осіннього дощу.

Крім того, текстовий матеріал спрямовано на формування вмінь читати й писати українською мовою, що таким чином забезпечувало розвиток умінь усіх видів мовленнєвої діяльності.

Одним з видів текстів і способів пред'явлення знань є табличний виклад навчального матеріалу, тобто узагальнена інформація про ті чи інші мовні особливості. Такі таблиці, як правило, презентував Кіберик. Наприклад:

Голосні звуки:	[a]	[o]	[e]	[y]	[и]	[і]				
	е	ж	в	е	ж	е	ж	в	е	ж
Букви:	а	я	о	е	є	у	ю	и	і	ї

На нашу думку, читання різних типів текстів розвиває читацьку компетенцію. Адже учні мають вчитися здобувати й осмислювати інформацію з різних джерел.

Слід зазначити, що, крім суцільних текстів різних стилів, у підручнику використані і вправи, що складаються з окремих слів чи речень. Вони, як правило, спрямовані на формування мовних та орфографічних умінь і займають орієнтовно 35-40 відсотків.

Технологічна функція підручника відображається у спеціально сконструйованій системі завдань – методичному апараті підручника, який орієнтує на використання нових технологій, а саме: особистісно орієнтоване і комунікативно спрямоване навчання, і забезпечує:

- мотиваційну й інформаційну функції підручника;
- орієнтованість на формування усіх видів мовленнєвої діяльності;
- послідовність у засвоєнні знань і формуванні умінь: знання – первинні (мовні) уміння – частково-мовленнєві або мовно-мовленнєві уміння і навички – комунікативні уміння.

Висновки. Таким чином, зміст навчального матеріалу, використання текстів різних жанрів і стилів, їх спрямованість на усвідомлення значення і функції мовних одиниць в усному і писемному мовленні та формування комунікативних умінь учнів в умовах особистісно орієнтованого навчання забезпечує основні цілі навчання в нових суспільних умовах.

Слід зазначити, що інноваційні підходи до презентації мовного матеріалу в підручниках шляхом використання текстів різних жанрів і стилів є новим і незвичним передусім для вчителя, який звик працювати традиційно:повідомлення і засвоєння правила й закріплення знань шляхом виконання відповідних вправ, які передбачали в основному списування. Тому на етапі впровадження виникає потреба у презентації нового змісту навчання української мови шляхом проведення циклу семінарів, круглих столів, майстер-класів, а також науково-методичних публікацій, щоб показати доцільність нових підходів до навчання української мови та їх перевагу над традиційними.

Література

1. Бим И. Л. О функциях учебников иностранного языка // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1984. – С. 27-35.
2. Бондаренко Н. Текстцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти // Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Матеріали міжнародного науково-методичного семінару. – Ужгород, 2009. – С. 143-153.
3. Граник Г. Г., Бондаренко С. М. О типах учебных текстов / Г. Г. Граник // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1975. – Вып. 3. – С. 73-85.
4. Гудзик И. Ф. Комптентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах / И. Ф. Гудзик. – Черновцы : Букрек, 2007. – 496 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти: освітня галузь «Мови і літератури»: Українська мова та інші як предмет вивчення: лист МОН України від 06. 12. 2005 №1/9-695 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.uar.gov.net/data2008/base41/ukr4140/index/htm>.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
7. Талызина Н. Ф. Место и функции учебника в учебном процессе / Н. Ф. Талызина // Проблемы школьного учебника. – Вып. 6. – М. : Просвещение, 1978. – С. 20-24.
8. Хорошковська О., Петрук О. Українська мова. Підручник для 3 класу ЗНЗ з навчанням молдовською мовою. – Львів : Світ, 2013. – 184 с.
9. Хорошковська О., Яновицька Н. Українська мова. Підручник для 3 класу ЗНЗ з навчанням польською мовою. – Львів : Світ, 2013. – 176 с.
10. Хуторской А. В. Место учебника в дидактической системе / А. В. Хуторской // Педагогика. 2005. – №4. – С. 10-18.

References

1. Bim I. L. O funktsiyakh uchebnikov inostrannogo yazyka // V sb.: Problemy shkolnogo uchebnika. – M. : Prosveshcheniye, 1984. – S. 27-35.
2. Bondarenko N. Tekstotsentrychna systema vyvchennya derzhavnoi movy: teoretychnyi i praktichnyi aspekty // Zb.: Derzhavotvorcha i obyednuvalna funktsii ukrainskoi movy: realii, zdobutky, perspektyvy. Materialy mizhnarodnoho naukovo-metodychnoho seminaru. – Uzhhorod, 2009. – S. 143-153.
3. Granik G. G., Bondarenko S. M. O tipakh uchebnykh tekstov / G. G. Granik // Problemy shkolnogo uchebnika. – M. : Prosveshcheniye, 1975. – Vyp. 3. – S. 73-85.
4. Gudzik I. F. Komptentnostno oriyentirovannoye obucheniye russkomu yazyku v nachalnykh klassakh / I. F. Gudzik. – Chernovtsy : Bukrek, 2007. – 496 s.
5. Derzhavnyy standart pochatkovoyi zahal'noyi osvity: osvitnya haluz' «Movy i literatury»: Ukrayins'ka mova ta inshi yak predmet vyvchennya: lyst MON Ukrayiny vid 06. 12. 2005 №1/9-695 [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base41/ukr4140/index/htm>.
6. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoyi osvity / O. Ya. Savchenko. – K. : Hramota, 2012. – 504 s.
7. Talyzina N. F. Mesto i funktsii uchebnika v uchebnom protsesse / N. F. Talyzina // Problemy shkolnogo uchebnika. – Vyp. 6. – M. : Prosveshcheniye, 1978. – S. 20-24.
8. Khoroshkovs'ka O., Petruk O. Ukrayins'ka mova. Pidruchnyk dlya 3 klasu ZNZ z navchannyam moldovs'koyu movoyu. – L'viv : Svit, 2013. – 184 s.
9. Khoroshkovs'ka O., Yanovyts'ka N. Ukrayins'ka mova. Pidruchnyk dlya 3 klasu ZNZ z navchannyam pol's'koyu movoyu. – L'viv : Svit, 2013. – 176 s.
10. Khutorskoy A. V. Mesto uchebnika v didakticheskoy sisteme / A. V. Khutorskoy // Pedagogika. 2005. – №4. – S. 10-18.

Хорошковская А. Н.

ТЕКСТОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В УЧЕБНИКАХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ 3-4 КЛАССОВ ОУЗ С ЯЗЫКАМИ ОБУЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УКРАИНЫ

В статье рассматривается проблема использования текстов разных жанров и стилей как центральной дидактической единицы при конструировании учебников для школ I центра с национальными языками обучения. Доказывается, что текстоцентрический подход и текст как коммуникативная целостность дает возможность развивать все виды речевой деятельности: слушание – говорение, чтение и письмо и показать функционирование языковых единиц в устной и письменной речи.

Ключевые слова: текст, учебник, национальные меньшинства, текстоцентрический подход, речевая деятельность.

**A TEXT-CENTERED APPROACH AND ITS IMPLEMENTATION IN
THE TEXTBOOKS ON THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR THE
3-4TH GRADES OF THE COMPREHENSIVE SECONDARY SCHOOLS
WHERE THE LANGUAGES OF NATIONAL MINORITIES ARE THE
TEACHING ONES**

In the article, the problem of the usage of texts of different genres and styles as a central didactic unit in the process of creating textbooks for the schools of the I centre where the languages of national minorities are the teaching ones is observed. It is proved that the text-centered approach and a text as a communicative unity give an opportunity to develop all kinds of speech: listening comprehension, speaking, reading, and writing as well as to demonstrate the functioning of all speech units in an oral and in a written form.

Keywords: text, textbook, national minorities, text-centered approach, speech.

УДК 373.3/5.091.64(075.034.2.086.89)

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАОЧНОСТІ НАВЧАННЯ
У ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКАХ**

О. В. Черноус,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії шкільного обладнання,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: lab_volinsky@ukr.net*

У статті описано особливості взаємозв'язків електронних підручників і аудіовізуальних електронних засобів навчання. Визначено роль аудіовізуальних навчальних засобів як автономних мультимедійних засобів навчання у розширенні педагогічних можливостей електронних підручників.

Ключові слова: електронний підручник, аудіовізуальні засоби, інформаційні функції, принцип наочності.

Постановка проблеми. Сьогодні для загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) створюються і використовуються електронні підручники (ЕП). Навчальна інформація (навчальний матеріал) у них подається та пояснюється у стислій і узагальненій формі при мінімальному використанні наочності, інших засобів активізації пізнавальної діяльності учнів. При цьому недостатньо унаочнюється пояснення сутності об'єктів вивчення та особливості взаємозв'язків між ними тощо. Складною є і проблема подачі наочної ін-